

Öz

Tokat, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu'daki eski şehirlerden biridir. XI. asrın sonlarında Türk hâkimiyetine giren Tokat şehrinde Danişmentli, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde cami, mescid, medrese, imaret, zâviye, han, hamam ve türbe gibi çok sayıda dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel eserler vücuda getirilmiştir. Bu eserlerin vücuda getirilmesinde Tokat'ın doğu-batı, güney-kuzeye giden yol güzergâhında bulunması, ılıman iklimi ve verimli tarım toprakları ile zengin bir sosyo-ekonomik potansiyele sahip olmasının rolü büyüktür. Osmanlı ülkesinin genelinde olduğu gibi, Tokat'ta tesis edilmiş olan dinî, sosyal, kültürel ve iktisadî eserler, vakıf akarlar yardımı ile varlığını idame ettirmiştir.

Bu makalede Osmanlı döneminde Tokat'taki ikinci ulu cami olarak değerlendirilen Takyeciler Camii vakıfları ele alınacaktır. Caminin inşa kitabesi olmamakla birlikte, vakıf kayıtları yapının 15. yüzyılda inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bu cami XII-XX. asırlar arasında Tokat şehir merkezinde inşa edilen 17 caminin en büyüklerinden biridir. Caminin vakıfları hakkında sınırlı zaman dilimlerini kapsayan ve az sayıda belge incelemesine dayanan bazı münferit çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada arşivlerin muhtelif fonlarındaki belgeler ve Tokat Şer'îye Sicillerindeki kayıtlar yardımı ile başlangıcından günümüze kadar Takyeciler Camii'nin bütün vakıf akarları incelenecektir. Caminin inşası sonrasında bakım ve onarımı ile görevlilerinin maaşı için bir vakıf tesis edilmiştir. Ayrıca bazı hayır sahipleri camii için ilave vakıflar kurmuşlardır. İncelemenin amacı, Takyeciler Camii vakıflarını bütün yönleriyle ele alarak Tokat'ın sosyo-kültürel tarihine katkı sağlamaktır.

Anahtar kelimeler: Tokat, Camii, Vakıf, Osmanlı, Takyeciler, Muhasebe.

Waqfs of Takyeciler Mosque in Tokat during the Ottoman Period

Abstract

Tokat is one of the oldest cities in Anatolia, which has hosted many civilizations in history. In the city of Tokat, which fell under Turkish rule in the late XIth century, many religious, social, economic and cultural artifacts such as mosques, small mosques, seminary schools, soup kitchens, lodges, inns, public baths and tombs were constructed during the Danismendid, Seljukid and Ottoman periods. Thanks to its mild climate and fertile agricultural lands, Tokat, situated on the east-west, south-north road route, had a rich socio-economic potential which played a great role in the foundation of many waqfs in the city. As in the rest of the Ottoman Empire, the religious, social, economic and cultural buildings of the Tokat waqfs have survived with the help of waqfs revenues.

This article will examine the Takyeciler Mosque waqfs, which are considered as the second grand mosque in Tokat during the Ottoman period. Although the mosque building does not have an inscription, the waqf records reveal that the building was built in the 15th century. This mosque was one of the largest of 17 mosques built in the city center of Tokat between XII and XXth centuries. There are some individual studies on the waqfs of the mosque which cover limited time periods and base on a review of small number of documents. In this study, all the waqf revenues of the Takyeciler mosque will be examined from the beginning until today with the help of archival documents from various collections and records in Tokat Şer'îye Registers. After the construction of the mosque, a waqf has been established for its maintenance and repair and for the salary of employees. In addition, some benefactors have set up additional waqfs supporting the mosque. The aim of the study is to contribute to the socio-cultural history of Tokat by examining the Takyeciler Mosque waqfs from all aspects.

Key words: Tokat, Mosque, Waqf, Ottoman, Takyeciler, Accounting.

* DOI: 10.16971/vakiflar.7255331

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Nisan 2020 / April 2020

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Temmuz 2020 / July 2020

** Prof.Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TOKAT.
e-mail: ali.acikel@gop.edu.tr; ali.acikel66@yahoo.com. ORCID: 0000-0001-9477-6923.

1. Giriş

Tokat, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu'daki kadîm şehirlerden birisidir. Şehrin Türklerin idaresine girişi 1074 yılında Danişmentliler döneminde gerçekleşmiştir. XII-XIV. asırlar arasındaki süreçte Danişmentliler, Selçuklular ve Kadı Burhaneddin Devleti zamanında Tokat şehrinde çok sayıda dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel vakıf eserleri vücuda getirilmiştir (Yinanç, 1998; Gökbilgin, 1974; Turan, 1980; Wolper, 1994; Kucur, 1993). Şehirdeki bu imar ve inşaa faaliyetleri, XV. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlılar döneminde de artarak devam etmiştir. Bu dönemden kalan Tapu Tahrir Defterleri, vakfiyeler, Vakıf Defterleri, diğer arşiv belgeleri, Tokat Şer'îye Sicilleri ve günümüze kadar ulaşan tarihî eserler bu hususu teyit etmektedir. Bu eserlerin çokluğu, bir bakıma Tokat şehrinin maddi zenginliği ile alakalıdır. Bu maddi zenginlik, şehrin doğu-batı, güney-kuzey yol güzergâhında olması, ikliminin ılımanlığı ve tarım topraklarının verimliliğinden kaynaklanmaktadır (Şimşirgil, 1990: 259-315; Genç, 2000: 272-291). Şehrin bu sosyal ve ekonomik potansiyeli çok sayıda vakıf eserin kurulmasına ve daimi olarak topluma hizmet sunmasına imkân sağlamıştır.

Osmanlı ülkesinin genelinde olduğu gibi, Tokat'ta tesis edilmiş olan dinî, sosyal, kültürel ve iktisadî eserler vakıf akarlar yardımı ile varlığını idame ettirmiştir. Vakıf kelimesinin terim olarak anlamı bir mal veya mülkün sevap kazanmak gayesiyle doğrudan ve dolaylı bir şekilde toplumun yararına tahsis edilmesidir¹. Bu tahsis dinî ve hayrî eserler yaptırmak ve bunların ihtiyaçları için yeterli miktarda gelirler bağlamak şeklinde olabileceği gibi çok daha farklı alanlarda da olabilmektedir.

Bu çalışmada Tokat'ta XV. yüzyılda inşa edilen ve zengin gelir kaynakları bulunan Takyeciler Camii vakıfları üzerinde durulacaktır. Bu cami ve vakıfları hakkında bazı münferit çalışmalar (Uysal, 1987: 337-343; Yavi, 1986: 80-81; Seçgin, 1993: 113; Şimşirgil, 1990: 97-98; Gündoğdu vd, 2006: 79-81; Erkara, 2010: 94-117) bulunmakla birlikte caminin bütün vakıflarını ele alan hususi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmaların büyük bir bölümü sanat tarihçileri tarafından yapılmış olup caminin mimari özellikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Caminin vakıflarından söz eden çalışmalarda ise belirli bir asır ya da zaman dilimi esas alınmış ve az sayıda sınırlı kaynaklardan istifade edilmiştir. Tespitlerimize göre, XII-XX. asırlar arasında Tokat şehir merkezinde 17 cami inşa edilmiş olup bunlar arasında Ulu Camii, Ali Paşa Camii ve Takyeciler Camii en büyük camileri oluşturmaktadır. Vakit namazların yanında "cuma" ve "bayram" namazlarının da kılındığı ve hatibin hutbe okuması için minberi olan büyük yapılara cami, minberi bulunmayan yani Cuma namazı kılınmayan mabetlere mescit denilmektedir (Önkal ve Bozkurt, 1993: 46-56).

Bu makalede önce camiyi tanımlayan genel bilgiler verilecek; daha sonra vakıfları üzerinde durulacaktır. Caminin mimari özellikleri birçok çalışmaya konu olduğu için tekrar edilmeyip sadece özetlenecektir. Çalışmanın sonunda ise genel bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın kaynakları, dönemin arşiv malzemesi, Tokat Şer'îye Sicilleri ve araştırma eserlerdir. İncelemenin esas amacı, Takyeciler Camii vakıflarını birinci elden kaynaklara dayalı olarak bir bütün halinde ele alıp Tokat'ın sosyo-kültürel tarihine katkı sağlamaktır.

2. Takyeciler Camii'nin Tarihçesi

Günümüzde Sulusokak semtinde Yağlıbasan Medresesi karşısında yer alan caminin adı, 1455-1574 dönemi Tapu Tahrir Defterlerinde *Câmi'-i Tokat*,² 1574 yılı Rum eyaleti Evkaf Defterinde *Takyeciler* ve *Câmi'-i Hatun*³ şeklinde geçmektedir. 17. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi, seyahatnamesinde cami için "Attar-

1 Vakfın farklı tanımları için bk. Şemseddin Sami (1317: 1495-6); Yediylidiz (1986, 153; 2003: 8-10); Sertoğlu (1986: 105).

2 BOA. TD 2, s. 218; BOA. TD 19, s. 194; BOA. TD 79, s. 324; BOA. TD 387, s. 477; TK. KKA. TD 12, s. 99a.

3 TK. KKA. Evkaf Defteri 583, s. 29a.

lar içinde Takyeciler Camii yüksek kubbeler, uzun minare ve mavi kurşunla örtülü mamur bir camidir” tanımlamasını yapmıştır (Evliya Çelebi, 1314: V/58).

Takyeciler Camii’nin inşa kitabesi olmadığından yapılış tarihi bilinmemektedir. Ancak yapı, plan bakımından XV. yüzyıldaki çok kubbeli Osmanlı camileri ile paralellik göstermektedir (Uysal, 1987: 342; Seçgin, 1993: 113). Caminin vakfına dair kayıtların 1455 yılından itibaren Tapu Tahrir Defterlerinde yer alması, yapının XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini teyit etmektedir. Nuri Seçkin, Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde Tokat Maddesi Mimari bölümünde caminin Osmanlı döneminde XV. yüzyılın ilk çeyreğinde ikinci bir ulucami olarak inşa edildiğini ifade etmektedir (2012: 224).

Caminin banisi ile alakalı Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)’nde bulunan Hurufat Defterleri (HD) ile Tokat Şer’iye Sicillerinde bazı bilgiler yer almaktadır. Örneğin, Muharrem 1141/Ağustos 1728 tarihli bir imamet tevcih kaydında *Tokad’da Hacı Ömer binâ eylediği Takyeciler câmi’i*⁴ ifadesi; Şevval 1213/Mart 1799 ve Safer 1224/Mart 1809 tarihli diğer iki imamet tevcih kaydında *Tokad’da Takiyeciyân câmi’i* demekle *ma’rûf Hacı Ömer Ağa câmi’i*⁵ cümlesi geçmektedir. Camii için 75 numaralı Tokat Şer’iye Sicilinde yer alan 25 Cemaziyelevvel 1286/2 Eylül 1869 tarihli imamlık vazifesi atama kaydında *Medine-i Tokad’da kâin Hacı Ömer Ağa nâm-ı diğer Takiyeciyân câmi’i*⁶ ifadesi; 104 numaralı sicilde kayıtlı 29 Receb 1321/21 Ekim 1903 tarihli bir diğer imamlık vazifesi atama kaydında ise *Tokad sancağında vâki Takyeciler nâm-ı diğer Hacı Ömer câmi’i-şerifi*⁷ cümlesi kullanılmıştır. Bu kayıtlar Takyeciler Camii’ni yaptıran şahsın Hacı Ömer Ağa olduğunu ortaya koymaktadır. Hacı Ömer Ağa’nın kim olduğu ise meçhuldür. Hacı Ömer’in “ağa” unvanı taşıması onun askeri-idarî-malî bir birimin yöneticisi ya da varlıklı bir kişi (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 28) olduğunu göstermektedir.

Takyeciler Camii, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılda birkaç kez tamir görmüştür. XIX. asrın sonlarındaki tamirle alakalı olarak caminin güney duvarının Bedesten’e doğru olan köşesinde 1288/1872 tarihli bir tamir kitabesi bulunmaktadır (Yavi, 1986: 80). Caminin batısına bitişik şadırvan üzerindeki kitabeye göre, şadırvan 1312/1894 tarihinde yenilenmiştir (Mercan-Ulu, 2003: 69). Birinci Dünya Savaşı yılları onarımında kubbeleri kaplamak için kurşun bulunamadığından kırma çatı ile kapatılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün 1939 depremi sonrası ile 1964-65 ve 1969 yılları onarımlarında ana şema değiştirilmeden sadece duvarlar, destekler ve örtü değiştirilmiştir (Uysal, 1987: 337).

Eğimli bir arazi üzerinde kurulan cami, kareye yakın dikdörtgen planlı, dokuz kubbeli bir Osmanlı yapısidir. Batı ve kuzey cephelerdeki kapılarla girilen harim; sivri kemerlerle dokuz birime ayrılmış ve her biri kubbe ile örtülmüştür. Batı cephesindeki girişin önüne son cemaat yeri gibi düşünülen bir mekân eklenmiştir. Güneybatı köşeye bitişik kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli bir minaresi vardır. Yapı kesme taştan ve tuğladan inşa edilmiştir (Uysal, 1987: 338-342; Yavi, 1986: 80-81; Seçgin, 1993: 113; Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 79-81; Erkara, 2010: 95-117; Akyüz ve diğerleri, 2010: 107).

Tokat Belediyesi tarafından Şubat 2017’de Takyeciler Camii çevresinde yürütülen peyzaj çalışmaları sırasında caminin avlusunda 17 metre derinliğinde bir su kuyusu tespit edilmiştir. Daha sonra kuyunun üzeri tekrar kalın saclarla kapatılmış, sacların üstünde ise beton parke çalışması yapılmıştır.⁸ Bu kuyunun ne zaman yapıldığı ise bilinmemektedir.

4 VGMA. HD No. 1144, s. 226.

5 VGMA. HD No. 565, s. 11; VGMA. HD No. 541, s. 133.

6 TŞS 75, 61/3.

7 TŞS 104, 2/5.

8 <https://www.youtube.com/watch?v=DIqlmyhSx20>

3. Takyeciler Camii Vakıfları

Takyeciler Camii'nin muhtemelen bizzat Hacı Ömer Ağa'nın tesis ettiği vakfı ile diğer şahısların zamanla bu camiin ihtiyaçları doğrultusunda ihdas edilen görevler için kurduğu vakıfları bulunmaktadır. Burada önce Hacı Ömer Ağa'nın kendi camii için tesis ettiği vakfı üzerinde durulacaktır.

3.1. Hacı Ömer Ağa'nın Cami Vakfı

Takyeciler Camii Vakfı'nın vakfiyesine arşivlerimizde ulaşamamıştır. 387 numaralı Mufassal İcmal Defterinde caminin vakfından *Dazımana* köyünün 3/4 malikâne hissesi⁹ toplam 672 akçe olarak kayıtlıdır.¹⁰ Caminin vakıfları toplu olarak 1574 tarihli Rum eyaleti Evkaf Defterinde yer almaktadır. Buna göre, yapının vakıf kayıtları ve görevlileri aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Takyeciler Camii Vakfının 1574 Yılı Gelir ve Giderleri¹¹

Gelirler		Yıllık gelir (Akçe)
Dazımana köyünün (Turhal kazasına tabi) 3/4 malikane hissesi		(belirtilmemiş)
43 adet dükkanın (Cami civarındaki İğneciler çarşısında) senelik icarı		5544
Toplam		5544
Giderler	Görevlinin adı	Yıllık gider (Akçe)
Hatiplik vazifesi, günlük 4 akçe	Mevlana Abdullah	1440
İmamlık vazifesi, günlük 1 akçe	Kasım Seyyid	360
Nazırlık vazifesi, günlük 1 akçe	Mustafa	360
2 nefer Cuma namazı ve vakit namazı müezzinlik vazifesi, günlük 2 akçe	Mehmed	720
Salâ müezzinlik vazifesi, günlük 1 akçe	Himmet	360
Reisü'l-huffaz vazifesi, günlük 2 akçe	Hafız Mehmed	720
5 nefer huffaz vazifesi, günlük 5 akçe	-	1800
Cibâyet vazifesi, günlük 1 akçe	Mevlana Hasan	360
Toplam		6120

Tablo 1'de belirtildiği üzere, Takyeciler Camii Vakfı'nın 1574'teki gelirleri, Dazımana köyünün 3/4 malikane hissesi ile 44 adet dükkanın yıllık kirasından oluşmaktadır. Bu gelirler caminin bakım ve onarım giderleri ile 13 görevlinin ücretlerine sarf edilmiştir. Bu tarihte hatiplik vazifesi günlük 4 akçe ile Mevlana Abdullah, imamet görevi günlük 1 akçe ile Seyyid Kasım, nezaret görevi günlük 1 akçe ile Mustafa, Cuma ve vakit namazı müezzinlik vazifesi 2 akçe ile Mehmed, sala müezzinliği günlük 1 akçe ile Himmet, reisü'l-huffazlık görevi günlük 2 akçe ile Hafız Mehmed ve câbilik vazifesi günlük 1 akçe ile Mevlana Hasan'ın üzerindedir. Bu görevlilerin toplam gündelikleri 17 akçe, yıllık maaşları ise yaklaşık 6120 akçe tutmaktadır.

9 Malikâne tabiri, Osmanlı Devleti'nin Sivas eyaleti ve bazı eyaletlerde "mâlikâne-divânî sistemi" adıyla uyguladığı çifte vergileme rejimi ile alakalıdır. Selçuklu sultanları ve küçük beyliklerin idarecileri yerel beylere çok sayıda kırsal yerleşim yerinin vergi toplama haklarını devrettiklerinden, Osmanlılar 1393-1398 yılları arasında Rum/Sivas eyaleti topraklarını ilhak ettiklerinde yerel beylerin vergi toplama haklarını ve imtiyazlarını kabul ederek bölgede farklı bir toprak idaresi ve vergi sistemi uygulamaya başladılar. Bu mali uygulama, bir vergi birimi (köy veya mezra) gelirinin *divânî hisse* ve *malikâne hisse* olarak paylaşıldığı "malikâne-divânî sistemi" idi. Divânî hisse tımar sahiplerine, malikâne hisse ise mülk sahibi yerel beylere tahsis edilmişti. Başka bir ifade ile bu sistem altında köylüler *divânî hisse* ve *malikâne hisse* olarak iki öşür ödediler (Barkan, 1939: 119-184; aynı yazar, 1980: 151-208).

10 BOA. TD 387, s. 477.

11 TK. KKA. Evkaf Defteri 583, s. 29a.

Takyeciler Camii Vakfı'nın XVII, XVIII. yüzyıllar ve XIX. asrın ilk çeyreğine ait muhasebe kayıtlarına arşivlerde ulaşılamamıştır. Bu nedenle adı geçen vakfın bu devirlerdeki akarları hakkında bir değerlendirme yapmak mümkün olamamaktadır. Bununla birlikte Takyeciler Camii bu süreçte ibadet yeri olma vasfını kaybetmemiş, vazifelileri görevlerinin başındadır. Bu devirlerde Takyeciler Camii görevlilerinin atamaları ile alakalı Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan bazı defterler (Hurufat Defterleri başta olmak üzere) ile Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın muhtelif fonlarında ve Tokat Şer'îye Sicillerinde çok sayıda kayıt bulunmaktadır.

Bu kayıtlar incelendiğinde nazırlık vazifesinin çoğu kere tam hisse¹² tasarruf edildiği görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı kataloglarında kayıtlı 26 numaralı Sivas Ahkam Defterinde ise Takyeciler Cami vakfının nazırlık görevini beratla müştereken yürüten Seyyid Halim, Seyyid Mehmed Arif ve Seyyid Ahmed'in işlerine başkaları tarafından yapılan müdahalenin durdurulmasına dair bir hüküm yer almaktadır.¹³

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 408 numaralı defter, 1195-1271/ 1780-1854 yılları arasında Takyeciler Camii için imamet vazifesi atamalarını muhtevirdir.¹⁴ Bu defter başta olmak üzere birçok Hurufat Defterinde imamlık vazifesinin bazen tam hisse,¹⁵ bazen iki hisse,¹⁶ çoğu kez de dört hisse halinde tasarruf edildiği görülmektedir.¹⁷ Ayrıca, bazı imamların Takyeciler Camii'nde bazen öğle ve ikinci namazlarında iki vakit¹⁸ bazen de günün üç vakit namazında¹⁹ görev yaptıkları anlaşılmaktadır.

XVII. asır sonrası süreçte, Takyeciler Camii'nde müezzinlik vazifesi için yapılan atamalarla alakalı çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda müezzinlik vazifesinin bazen tam hisse olarak iki vakit (sabah ve akşam ya da öğle ve akşam namazları) müezzinliği²⁰; bazen de tam hisse olarak üç vakit (akşam, yatsı ve sabah namazları) müezzinliği²¹ şeklinde tasarruf edildiği tespit edilmiştir.

XVII. asırdan itibaren Takyeciler Camii hafızlık vazifesi ile alakalı kayıtlarda devirhânlık ciheti adı yoğun olarak kullanılmıştır. Bu kayıtlarda devirhânlık vazifesinin tam hisse olarak tasarruf olunduğu²² görülmektedir.

XVII-XIX. asırlarda arşivlerde, Takyeciler Camii vaizlik vazifesi ile alakalı da çok sayıda atama kaydı yer almaktadır. Bu kayıtlardan 1574 yılı Evkaf Defterinde belirtilmeyen vaizlik görevinin sonradan ihdas edilerek Çarşamba ve Cuma günleri vaizliği adı altında genellikle tam hisse,²³ bazen de yarım hisse²⁴ şeklinde yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

XVII. asırdan itibaren Takyeciler Camii'nde ferraşlık (temizlik görevi), tevliyet, چراغدارlık (aydınlatma görevi) ve müremmimlik (tamircilik) cihetlerine yapılan atamalarla ilgili de arşivlerde bazı kayıtlara rastlanmıştır. Örneğin, Gurre-i Zilhicce 1122/21 Ocak 1711 tarihli başka bir belgede Takyeciler Camii'nde

12 VGMA. HD No. 568, s. 4; VGMA. HD No. 1083, s. 250; VGMA. HD No. 1094, s. 12; VGMA. HD No. 1096, s. 17), bazen de dört hisse halinde (VGMA. HD No. 542, s. 150).

13 BOA. SAD. No. 26, s. 205/2.

14 VGMA 408, s. 114/771.

15 VGMA. HD No. 1121, s. 26.

16 VGMA. HD No. 568, s. 11.

17 VGMA. HD No. 539, s. 200; VGMA. HD No. 541, s. 133; VGMA. HD No. 565, s. 11, 12.

18 VGMA. HD No. 1144, s. 226.

19 VGMA. HD No. 1095, s. 9; VGMA. HD No. 1121, s. 24; VGMA. HD No. 1140, s. 231.

20 VGMA. HD No. 541, s. 144; VGMA. HD No. 1076, s. 109; VGMA. HD No. 1094, s. 6, 15, 24, 28; VGMA. HD No. 1121, s. 29.

21 VGMA. HD No. 541, s. 136; VGMA. HD No. 1092, s. 38; VGMA. HD No. 1158, s. 133.

22 VGMA. HD No. 1092, s. 18, 42; VGMA. HD No. 1094, s. 5, 8.

23 VGMA. HD No. 539, s. 202; VGMA. HD No. 565, s. 14; VGMA. HD No. 1083, s. 247; VGMA. HD No. 1095, s. 8; VGMA. HD No. 1158, s. 137.

24 VGMA. HD No. 537, s. 189; VGMA. HD No. 565, s. 10.

ferraşlık ve tevliyet vazifelerine atama yapılmıştır.²⁵ 1574 yılı Evkaf Defterinde belirtilmeyen çerağdarlık görevinin sonradan ihdas edilerek tam hisse olarak²⁶ tasarruf edildiği tespit edilmiştir. Son olarak, 1574 yılı Evkaf Defterinde geçmeyen müremmimlik²⁷ görevinin sonradan ihdas edilerek tam hisse olarak²⁸ tasarruf edildiği görülmüştür.

XIX. asrın ilk yarısına ait 53 numaralı Tokat Şer'îye Sicilinde Takyeciler Camii Vakfı'nın 1836-1839 yılları arası muhasebe dökümleri yer almaktadır (Bk. Tablo 2.). Tablo 2.'de yer alan bilgilere göre, cami vakfı'nın geliri sadece Turhal'a bağlı Dazımana köyünün 3/4 malikâne hissesinden oluşmaktadır. Vakfın Tokat merkezde bulunan dükkân akarlarına bu muhasebe dökümlerinde yer verilmemiştir. Vakfın giderleri ise imam, hatip, müteveli, nazır, devirhân, çerağdar ve müezzinden oluşan görevlilerin ücretleri ile Evkaf-ı Hümayun Nezareti öşrü, muharrir ücreti, şahnelik²⁹, aşboğaz³⁰ ve nakliye masrafı harçlarından ibarettir. Evkâf-ı Hümayûn öşrü, yıllık gelirin % 10'una tekabül etmektedir. Bütün vakıflarda olduğu üzere, Takyeciler Camii Vakfı, bu dönemde mülhak vakıf olduğundan Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'ne yıllık gelirinin % 10'unu *nezaret hissesi* olarak ödemek durumunda kalmıştır. Vakıf muhasebeleri *ma'rifet-i şer'-i şerif* ve "*vakfın mütevellisi ma'rifetiyle*"³¹ yani şer'î mahkeme ve vakıf mütevellisi vasıtasıyla yapıldığından muhasebe işlemleri için mahkeme kadısı ile kâtibine *harç-ı muhasebe* ve *ma'aş-ı muharrir* adıyla bir ücret ödenmiştir.

Takyeciler Camii Vakfı'nın 1574 yılı muhasebesinde belirtilen görevli sayısı 13 iken 1836-1839 dönemi muhasebesinde, bazı görevler hisseli olarak birden fazla kişi tarafından tasarruf edildiğinden, bu sayının arttığı görülmektedir.

1875-1918 yılları arasında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi ile Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan muhasebe defterlerinde Takyeciler Camii Vakfı ile alakalı muhasebe dökümleri bulunmaktadır. Bu defterlerden seçilen üç ayrı muhasebe dökümü aşağıda Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 3.'teki veriler, Takyeciler Camii Vakfı'nın 1875 yılı muhasebesine aittir. Vakfın bu tarihteki yıllık geliri 1604 kuruş olup bu meblağın bir kısmı vergi ve nakliye ücretine ayrılmış, kalanı ise nazır, imam, vaiz, hatip, müteveli, çerağdar, ferraş ve müezzinden oluşan vakıf görevlilerine maaş olarak dağıtılmıştır. Vakfın görevli sayısı 1574'te 13 kişi iken, bazı görevler hisseli olarak bir ya da iki kişi tarafından üstlenildiğinden, 1875'te 6 kişiye gerilemiştir. Muhasebeler farklı formatlarda olduğundan vakfın 1574-1875 dönemi gelir miktarlarını kıyaslamak mümkün olamamaktadır.

25 BOA. İ.E. Evkaf nr. 4592.

26 VGMA. HD No. 539, s. 206; VGMA. HD No. 1092, s. 37; VGMA. HD No. 1096, s. 21.

27 Arapça olan meremmet kelimesi "ıslah ve tamir etmek" demek olup Türkçe "çi" ekiyle "meremmetçi" şekline dönüşmüştür. Müremmim ya da meremmetçi ise "tamirci" demektir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet 1317, s. 1319; Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1966, s. 37; Nilgün Çevrimli, *Vakfiyelere Göre Tâbir ve İstilahlar*, Ankara 2019, s. 512.

28 VGMA. HD No. 1121, s. 24, 32.

29 Şahnelik, şahneye yani mahsul öşrünü toplayan görevliye verilen ücreti ifade etmektedir (bk. Pakalın, 1983-III: 305).

30 Aşboğaz, günümüzde erkek evinden kız evine gönderilen düğün erzakını ifade etmekle birlikte (<https://kelimeler.gen.tr/asbo-gaz-nedir-ne-demek-23259>), muhtemelen vakıf vergi tahsili yapan görevlinin erzak gideri için yapılan ödemedir.

31 Bu ibareler Tokat Şer'îye Sicillerindeki muhasebe kayıtlarının giriş paragraflarında yer almaktadır. Örnek olarak bk. TŞS 26, 95/1; TŞS 53, 29/1.

Tablo 2. Takyeciler Camii Vakfının 1836-1839 Yılları Arası Gelir ve Giderleri³²

Gelirler/Yıllar	1836	1837		1838		1839
	Rublağ ³³	Rublağ	Kuruş	Rublağ	Kuruş	Rublağ
Dazmana köyü 3/4 malikâne hissesi (Turhal)	128	82	400	72	225	33
Toplam	128	82	400	72	225	33

Giderler/Yıllar	1836	1837	1838	1839
	Rublağ	Kuruş	Kuruş	Rublağ
Evkâf-ı Hümâyûn öşrü ve muharrir maaşı	13	40	28	0
Şahnelik, aşboğaz ve nakliye masârifi	16	26	0	8
Tevliyet (vergi ve harçlar çıktıktan sonra kalanın beşte biri)	20	72	0	0
Toplam	49	138	28	8

Görevli giderleri/Yıllar	1836		1837	1838	1839	
	Rublağ	Gödük ³⁴	Kuruş	Kuruş	Rublağ	Gödük
Ferrâş (rub' hisse)	2	0,5	262 ³⁵	97 ³⁶	-	-
Ferrâş (nîm hisse)	4	1			-	-
Çerâğdâr	17	0			-	-
Nâzır	9,5	0			2	1
İmâmet (nisf hisse, evkât-ı selâsede)	4	1			3	1,5
Vâiz	8,5	0			2	1
İmâmet (nisf vazîfe ile rub')	2	0,5			2	1
İmâmet (üç rub' hisse)	6	1,5			-	-
Mü'ezzin (evkât-ı zuhr ve asırda) ve çerâğdâr	17				-	-
Hatîb	8,5				0	0
Ferrâş, mütevellî ve çerâğdâr					4,5	0
Ferrâş, mütevellî (diğer) ve çerâğdâr ve mü'ezzin					5	1
Mütevellî (diğer), Ferrâş ve mü'ezzin					5	-
Toplam	78,5	4,5	262 ³⁵	97 ³⁶	25	

32 TŞS 53, s. 30/1, 50/2, 75/4, 186/1

33 Rublağ/urublağ, 1,5 şiniklik (12 kg) tahıl ölçü birimidir. Bk. Muhsin Demirci, *Kültürümüzde İskevsür Ağzı*, Ankara 2008, s. 151. Bu ölçü birimi bir ölçeğin üçte biri şeklinde halen Tokat'ın Başçiftlik ve Reşadiye ilçeleri kırsalında kullanılmaktadır.34 Gödük, kilenin on altıda birine karşılık gelen tahıl ölçü birimidir. Bk. Dursun Ayan, "İki Tahıl Ölçüsü Üzerine Sosyomatematik Notlar: Şebinkarahisar Kilesi ve Gödük", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VI/1 (2004), s. 76.

35 Bu miktar 10 nefer bâ-berât-ı âlî vakıf hademesi arasında taksim olunmuş ancak dökümü verilmemiştir.

36 Bu miktar 10 nefer bâ-berât-ı âlî vakıf hademesi arasında taksim olunmuş ancak dökümü verilmemiştir.

Tablo 3. Takyeciler Camii Vakfının 1875 Yılı Gelir ve Giderleri³⁷

Gelirler	Rublağ	Kuruş
Dazımana köyü (Turhal'a tabi) malikâne hissesi	140,5	1604

Giderler	Hisse	Kuruş	Para
Nakliye ücreti	0	404	0
Mehmed Efendi'nin nezaret vazifesi	0,25	30	0
Salih ve Ahmed Efendi'nin nezaret vazifesi	0,75	90	0
Emin Efendi'nin iki vakit imamet vazifesi	2	240	0
Yevm-i selasede Ebubekir Efendi'nin vaizlik vazifesi	1	120	0
Emin ve Ahmed'in müezzinlik, çerağdarlık, tevliyet ve ferraşlık vazifesi	3	337	20
Seyfeddin Efendi'nin müezzinlik ve çerağdarlık ve türbedarlık vazifesi	3	360	0
Rüsumat	0	22	20
Toplam	10	1604	00

Tablo 4.'teki veriler, Takyeciler Camii vakfının 1901 yılı muhasebesine aittir. Vakfın bu tarihteki yıllık geliri 820 kuruş 20 para olup bu meblağın bir kısmı muhasebe ücretine ayrılmış, kalanı ise nazır, imam, hatip, mütevellî, devirhân, çerağdar, ferraş ve müezzinden oluşan vakıf görevlilerine maaş olarak verilmiştir. Vakfın görevli sayısı 1574'te 13 kişi iken, bazı görevler hisseli olarak bir ya da iki kişi tarafından üstlenildiğinden 1875'te 6 kişiye gerilemiş, 1901 yılında ise 8'e yükselmiştir. Muhasebeler farklı formatlarda olduğundan vakfın 1574-1901 dönemi gelir miktarlarını kıyaslamak mümkün görünmemektedir.

Tablo 4. Takyeciler Camii Vakfının 1901 Yılı Gelir ve Giderleri³⁸

Gelirler	Kuruş	Para
Dazımana köyü (Turhal'a tabi) malikâne hissesi (2/3)	820	20

Giderler	Hisse	Kuruş	Para
Ali Paşa mektebi hocası Fehmi Efendi'nin iki vakit (öğle ve ikindi) imamet vazifesi	2	164	0
Kavalı-zâde Hüseyin Efendi'nin devirhan vazifesi	1	82	0
el-Mu'i-zâde Mehmed Efendi'nin rub' ve Salih ve Ahmed Efendilerin 3 rub' nezaret vazifesi	1	82	0
Ahmed ve Osman Efendilerin 0,5 hisse çerağdarlık ve müezzinlik vazifesi	1,5	123	0
Musa b. Seyfeddin'in diğer 0,5 hisse müezzinlik ve çerağdarlık vazifesi	1,5	123	0
Osman Efendi ve Mehmed Emin ve Ahmed b. Hüseyin ve Musa b. Seyfeddin'in tevliyet ve ferraşlık vazifesi	3	215	0
Muhasebe harcı ve muharrir maaşı	0	31	20
Toplam	10	820	00

Tablo 5.'teki veriler, Takyeciler Camii vakfının 1918 yılı muhasebesine aittir. Vakfın bu tarihteki yıllık geliri 820 kuruş 26 para olup bu meblağın bir kısmı muhasebe ücretine ayrılmış, kalanı ise nazır, imam, hatip, mütevellî, devirhân, çerağdar, ferraş ve müezzinden oluşan vakıf görevlilerine maaş olarak verilmiştir.

37 T. VBMA. Muhasebe Defteri 1, s. 81.

38 T. VBMA. Muhasebe Defteri 10, s. 46.

Vakfın görevli sayısı 1574'te 13 kişi iken, bazı görevler hisseli olarak bir ya da iki kişi tarafından üstlenildiğinden 1875'te 6 kişiye gerilemiş, 1901'de 8'e yükselmiş, 1918 yılında ise 7'ye düşmüştür. Muhasebeler farklı formatlarda olduğundan vakfın 1574-1918 dönemi gelir miktarlarını kıyaslamak mümkün görünmemektedir. Ancak 1901 ve 1918 yılları muhasebelerinde gelir toplamalarının aynı olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Takyeciler Camii Vakfının 1918 Yılı Gelir ve Giderleri³⁹

Gelirler	Kuruş	Para
Varidat bedeli	820	26

Giderler	Hisse	Kuruş	Para
Fehmi Efendi'nin imamet vazifesi	2	164	0
Musa Efendi'nin müezzinlik ve çerağdarlık vazifesi	3	236	0
Musa Efendi'nin tevliyet ve ferraşlık vazifesi	1	81	30
Hüseyin Efendi'nin ferraşlık vazifesi	1	82	0
Ahmed'in 1/3 ferraşlık vazifesi	1	82	10
Kavalı-zâde Bekir Efendi'nin vaizlik vazifesi	1	82	10
el-Mu'î-zâde Mehmed ve Salih Efendilerin nezareti	1	82	6
Muhasebe harcı ve muharrir maaşı	0	10	10
Toplam	10	820	26

3.2. Takyeciler Camii'nin Diğer Vakıfları

Genel olarak, XVII. yüzyıldan itibaren Takiyeciler Camii giderleri için bazı vakıflardan tahsisat ayrılmış ya da camide bazı hizmetler için yeni vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar alfabetik sıra ile aşağıda verilmiştir.

3.2.1. Abdülbaki-zâde el-Hac Mehmed Vakfı: Vâkıf, 1153/1740 yılında 10 kuruş nakit para ile bir adet kazzaz(ipek) dükkânı gelirini Takyeciler Camii-i şerifinde minberin sağ tarafındaki şamdanlar için bir miktar şem'i asel (bal mumu) vakfetmiştir.⁴⁰

3.2.2. Ahi Evran Zaviyesi Vakfı: Tokat'ta Ahi Evran zaviyesinin ne zaman kurulduğu ve Ahi Evran'ın kimliği hakkında arşivlerde herhangi bilgiye ulaşılamamıştır. Zaviye ile ilgili arşiv ve sicil kayıtları 1455 yılından 20. asrın başına kadar gelmektedir (Açık, 2002: 233). Bu zaviye vakfından Takyeciler Camii'ndeki bazı hizmetler için görevlilere tahsisat aktarılmıştır. Bu görevler şunlardır: Tevliyet,⁴¹ imamlık,⁴² devirhânlık,⁴³ vaizlik,⁴⁴ ferraşlık⁴⁵ ve cüzhânlık.⁴⁶

3.2.3. Ahmed Alemdar Vakfı: Bu vakfın ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte, 5 Şaban 1181/27 Aralık 1767 tarihli bir atama belgesine göre, Ahmed Alemdar vakfından almak üzere Takyeciler Camii'nde vaizlik görevi tevcih edilmiştir.⁴⁷

39 S. VBMA. Muhasebe Defteri 9, s. 295.

40 TŞS 119, s. 94.

41 VGMA. HD No. 537, s. 185; VGMA. HD No. 1092, s. 2, 32; VGMA. HD No. 1096, s. 21.

42 VGMA. HD No. 1094, s. 8.

43 (VGMA. HD No. 449, s. 75/138; VGMA. HD No. 541, s. 141, 144; VGMA. HD No. 568, s. 4, 19; VGMA. HD No. 565, s. 21; VGMA. HD No. 1092, s. 4, 5, 17, 21; VGMA. HD No. 1095, s. 6; VGMA. HD No. 1140, s. 226; VGMA. HD No. 1144, s. 225, 226; BOA. İ. E. Evkaf no. 3012.

44 BOA. Cevdet Maarif no. 5721.

45 VGMA. HD No. 537, s. 185; VGMA. HD No. 1096, s. 21; VGMA. HD No. 1092, s. 2, 32; VGMA. HD No. 1158, s. 132.

46 TŞS 79, 114/243; TŞS 84, 62/291.

47 BOA. Cevdet Maarif no. 8753.

3.2.4. Ayşe Hâtun ibnet-i Lutfullâh Efendi ibn-i Ahmed Necîb Efendi Vakfı: Vâkıfenin 27 Muharrem 1288/18 Nisan 1871 tarihli vakfiyesine göre, vakfedilen dükkanlardan birinin icarının üçte biri ile bal mumu alınarak Takyeciler Camii'nde yakılması şart koşulmuştur (Açıkel-Sağırılı, 2005: 435).

3.2.5. Cemal Yahya Müderrisi Mustafa Efendi'nin zevcesi Rukiye Hatun Vakfı: Rukiye Hanım, 1150/1737 yılında Cemal Yahya Medresesi talebesiyle Takyeciler Camii müezzine Göncüler çarşısında bulunan bir nalbant dükkânını vakfetmiştir.⁴⁸

3.2.6. Dizdâr-zâde Elhâc Yakub Hamdi Beğ ibn-i Es'ad Bey b. Murtaza Bey Vakfı: 4 Şaban 1315/28 aralık 1897 tarihli vakfiyesinde, vakfedilen bir adet bağın icar gelirinden Takyeciler Camii'nde her gün sabah namazından sonra Yasin-i Şerif okunması ile mübarek kandil gecelerinde ve arefe günlerinde Kuran-ı Kerim tilavet edilmesi şartı yer almaktadır (Açıkel-Sağırılı, 2005: 461).

3.2.7. Düdükçü-zâde Vakfı: Bu vakıf, 1041/1631 yılında tesis edilmiştir.⁴⁹ Vakfın kuruluş şartı, Takyeciler Camii su musluğuna gelen su ile etrafındaki tuvaletlerin tamir, bakım ve temizliğidir.⁵⁰ Ayrıca vakfın akarından Takyeciler Camii'nde üç vakit müezzinlik cihetine günlük 3 akçe ve mülkhânlık cihetine günlük yarım akçe ücret tahsis edilmiştir.⁵¹

3.2.8. Elhâc Halil Ağa b. Ömer'in Nukud Vakfı: 1 Şevval 1219/3 Ocak 1805 tarihli vakfiyesine göre, vakfın 300 kuruşluk sermayesinin riba gelirinin üçte ikisi ile Takyeciler Câmii havuzuna cereyân eden su yolunun ta'mîr ve bakımının yapılması şart koşulmuştur (Açıkel-Sağırılı, 2005: 323).

3.2.9. Emîne bint-i Ahmed'in Bahçe Vakfı: Vâkıfe, 19 Rebiülahir 1234/15 Şubat 1819 tarihli vakfiyeye göre, bahçe vakfı icar gelirinden 3 kuruşluk bal mumu alınarak Takyeciler Camii'nde yakılmasını şart koşmuştur (Açıkel-Sağırılı, 2005: 372).

3.2.10. Fâtıma bint-i Hasan'ın Bahçe Vakfı: Keçeciler Mahallesi sâkinesi Fatıma Hanım, 12 Şevval 1231/5 Eylül 1816 tarihli vakfiye ile bir adet bahçesini vakfa çevirerek Takyeciler Camii'nde sabah namazı kıldırarak imama aylık bir kuruş tahsis etmiştir (Açıkel-Sağırılı, 2005: 364).

3.2.11. Fâtıma bint-i Yusuf Vakfı: Tokat'ta Aleksan Mahallesi sâkinesi olan Fatıma Hanım'ın tesis ettiği vakfın 1 Ramazan 1187/16 Kasım 1773 tarihli vakfiyesine göre, akardan senede bir batman bal mumu alınarak Takyeciler Camii'nde Berat gecesinde yakılması şart koşulmuştur (Açıkel-Sağırılı, 2005: 285).

3.2.12. Habeşi Hacı Hasan ve kızı Rukiye Hatun Vakfı: Vâkıflar, Takyeciler Camii'nde üç vakit müezzinlik ciheti için günlük 4 akçe gelir tahsis etmiştir. Safer 1230/Ocak 1815 tarihli atama kaydına göre, camide üç vakit (sabah, akşam ve yatsı) müezzinlik yapan Seyyid Hafız Mehmed b. Ali, görevini Mehmed Emin'e devretmiştir.⁵² Bu müezzinlik ciheti ile ilgili Tokat Şer'îye Sicillerinde de atama kayıtları yer almaktadır.⁵³

3.2.13. Hacı Ali b. Ahmed Vakfı: Bu vakfın ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte atama kayıtlarına göre, vakfa ait Eskiçiler çarşısında 1 adet dükkân icarı Takyeciler Camii su yolunun bakımı için vakfedilmiştir.⁵⁴

3.2.14. Hacı Halil Ağa Vakfı: Vâkıf, 1217/1802 yılında mülk dükkânlarının icar gelirini Takyeciler Camii-i şerifi şem'-i revgan (mum yağı) ve kandilleri giderleri için vakfetmiştir.⁵⁵

48 TŞS 119, s. 92.

49 TŞS 119, s. 98.

50 VGMA. HD No. 539, s. 206; TŞS 9, 92/2.

51 VGMA. HD No. 1094, s. 11.

52 VGMA. HD No. 568, s. 8.

53 TŞS 91, 54/118.

54 VGMA. HD No. 539, s. 206; VGMA. HD No. 542, s. 145.

55 TŞS 119, s. 101.

3.2.15. Hacı Mehmed Beşe b. Musa Vakfı: Mehmed Beşe Efendi, dükkân akar vakfından Takyeciler Camiinde Pazartesi, Perşembe ve Cuma günlerinde öğle namazından sonra Muhamediyehânlık vazifesi için bir miktar gelir aktarmıştır.⁵⁶

3.2.16. Hatuniye Vakfı: Bu vakıf muhtemelen 898/1493 yılında Tokat'ta kurulan Gülbahar Hatun Vakfı (Açikel ve Sağırılı, 2005: 179) olmalıdır. Vakfın gelirlerinden Takyeciler Camiinde öğle ve ikindi namazı müezzinliği cihetine günlük 1 akçe ücret aktarılmıştır⁵⁷

3.2.17. Hüdâyi-zâde Ehlullah Efendi Vakfı: Bu vakıf, han, dükkânlar, ev ve 100 okka bakır kaptan oluşan akarı ile 1139/1726 yılında tesis edilmiştir.⁵⁸ Vakfın akarından Takyeciler Camii'inde sabah namazından sonra hadis-i şerif ve Kuran tefsiri dersleri vermek üzere bir görevliye tahsisat ayrılmıştır.⁵⁹

3.2.18. Hüseyin Efendi Vakfı: Bu vakfın ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte atama kayıtlarına göre, vakfa ait Tahtelkale'de 1 adet dükkân icarından Takyeciler Camii'inde yarım hisse öğle ve ikindi vakti imamlığı ve yarım hisse ikindi namazı sonrası Nebe suresi tilaveti cihetine günlük bir akçe tahsis edilmiştir.⁶⁰

3.2.19. İmamoğlu Osman Ağa b. Ahmed Vakfı: 3 B 1323/3 Eylül 1905 tarihli vakfiyesine göre, Takyeciler Camii'inde müezzin olanlara şart koşulmuştur. Vakfın icar geliri, rakabeden çıktıktan sonra üç çeyreği Takyeciler Camii'inde akşam, yatsı ve sabah namazlarında müezzin olan zata verilecek, bir çeyreği ile şem-i asel alınıp camiin aydınlatılmasında kullanılacaktır (Açikel-Sağırılı, 2005: 463; TŞS 106, 61/1).

3.2.20. İplikçi Hacı Mehmed Vakfı: Vâkıf, vakfettiği iki adet kazzaz (ipek) dükkânının icarını Takyeciler Camii'inde bir devirhânlık cihetine tahsis etmiştir. Şevval 1189/Kasım 1775 tarihli atama kaydına göre, bu camide devirhân olan Ahmed b. Hafız Mustafa'nın vefatı üzerine yerine oğulları Mustafa ve Abdurrahman atanmıştır.⁶¹ Muharrem 1231/Aralık 1815 tarihinde Abdurrahman, yarım hisse devirhânlık vazifesini kardeşi Mustafa'ya devretmiştir.⁶²

3.2.21. Kazanasmaz-zâde el-Hac Hüseyin, vâlidesi Saime Hatun ile kız kardeşi Rukiye Hatun Vakfı: Vâkıflar, 1137/1724 yılında bir adet demirci dükkânı ve yarım hisse tarakçı dükkânları gelirinden Takyeciler Camii-i şerifinin aydınlatması için 18 vukiyye (okka) şem'-i asel vakfetmiştir.⁶³

3.2.22. Kibleli-zâde Mehmed Bey Vakfı: Bu vakfın ne zaman kurulduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 29 Recep 1213/6 Ocak 1799 tarihli hüccet kaydına göre, Mehmed Bey, vakfı akarından Tokat'taki boyahane icarı fazlasından Takyeciler Camii'inde Cumartesi ve Pazar günlerinde öğle namazından sonra vaaz vermek üzere bir vaizlik görevi ihdas etmiştir. Bu görevi ifa etmekte olan Seyyid Abdurrahim b. Seyyid Nurullah'ın vefatı üzerine yerine günlük iki akçe ile oğlu Seyyid Osman Halife atanmıştır.⁶⁴

56 VGMA. HD No. 565, s. 22; VGMA. HD No. 568, s. 27; TŞS 7, 109/1.

57 VGMA. HD No. 541, s. 144; VGMA. HD No. 1095, s. 10.

58 TŞS 119, 92.

59 VGMA. HD No. 539, s. 199; VGMA. HD No. 568, s. 4; VGMA. HD No. 1076, s. 108-9; VGMA. HD No. 1092, s. 15, 22; VGMA. HD No. 1096, s. 6-7; VGMA. HD No. 1158, s. 131.

60 VGMA. HD No. 1144, s. 226.

61 VGMA. HD No. 1096, s. 7.

62 VGMA. HD No. 565, s. 10.

63 TŞS 119, s. 93.

64 TŞS 4, s. 84/3.

3.2.23. Kürekszâde es-Seyyid Mustafa Vakfı: Vâkıf, 1160/1747 yılında Takyeciler Camii-i şerifinin aydınlatılması için bir miktar şem'-i asel (bal mumu) vakfetmiştir.⁶⁵

3.2.24. Mehmed Çavuş kızı Fatma Vakfı: Bu vakıf 1043/1633 yılında Takyeciler Camii için kurulmuştur.⁶⁶ Sicilde vakfın amacı belirtilmemiştir.

3.2.25. Melek İbrahim Paşa Vakfı: Bu vakfın ne zaman kurulduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Şaban 1168/Mayıs 1755, Rebiülevvel 1184/Haziran 1770 ve Muharrem 1225/Şubat 1810 tarihli atama kayıtlarından bu vakfın Şehreküstü Hamamı gelirinden Takyeciler Camii'inde bir vaizlik cihetine gelir tahsis yaptığı anlaşılmaktadır.⁶⁷

3.2.26. Munise Hatun ibnet-i Hâfız Hüseyin Efendi ibn-i İbrâhim Vakfı: 2 Zilkade 1309/29 Mayıs 1892 tarihli vakfiyeye göre, Munise Hanım bir adet mülk bahçesini vakfetmiştir. Bahçenin icarından bir kısmı ile Karasu denilen tatlı suyun su yolları inşâ idilerek Takyeciler Câmii-i şerîfinin havlusunda vâki' çeşmeye akan suya ilâve olunmasını şart koşturmuştur (Açıkel-Sağırılı, 2005: 447).

3.2.27. Leblebici-oğlu Mehmed Efendi ibn-i Osman Efendi Vakfı: 11 Şaban 1236/24 Mayıs 1821 tarihli vakfiyeye göre, vakfedilen bahçe icarından Takyeciler Câmii-i şerifinde Berat gecesinde yakılmak üzere iki kuruşluk bal mumu alınması istenilmiştir (Açıkel-Sağırılı, 2005: 380).

3.2.28. Niksarlı Uzun Hacı Mehmed Vakfı: Vâkıf, 1118/1706 yılında bir adet muytab (kıl dokuma) dükkanı icar gelirinden Takyeciler camii'-i şerifinin aydınlatılması için 6 okka şemi'-i asel (bal mumu) vakfetmiştir.⁶⁸

3.2.29. Rabia Hatun bint-i Abdullah b. Fazlullah Vakfı: 3 Şevval 1213/10 Mart 1799 tarihli vakfiyesine göre, 50 kuruşun riba geliri ile mütevellî Ömer Efendi Takyeciler Camii'inde Pazar günleri vaizlik yapacaktır. Ayrıca bu vakıftan Ali Paşa Camii imam vekili ücreti ile Garipler Camii kandillerine şem'-i bezir almak için gelir tahsis edilmiştir (Açıkel-Sağırılı, 2005: 309; TŞS 119, s. 98).

3.2.30. Salih Halife Vakfı: Bu vakfın ne zaman kurulduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Gurre-i Muharrem 1176/23 Temmuz 1762 ve Gurre-i Şevval 1176/15 Nisan 1763 tarihli iki atama kaydından Takyeciler Camii'inde Cuma vaizliği cihetine gelir tahsis yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁹

3.2.31. Saliha bint-i Hatib Mehmed Efendi Vakfı: Saliha Hanım, 1137/1724 yılında Hatib Hamamı'nda olan 100 sehimden 58 sehim hissesi ile Eskiciler çarşısında vaki' bir adet nalçacı dükkânı, bir şıra leğeni ve bir şıra kazanı icar gelirini vakfetmiştir. Vakfın hamam ve dükkan gelirinin bir yarısını Takyeciler câmii'-i şerifinde akşam, yatsı ve sabah namazlarında imam olanlara, diğer yarısını da öğle ve ikindi namazlarında imam olanlara tahsis etmiştir.⁷⁰

3.2.32. Silahtar Osman b. Haydar Vakfı: 1 Muharrem 1041/20 Temmuz 1631 tarihli vakfiyeye göre, Tokat Güzelaşçı Mahallesi sakini Dergah-ı Ali silahtarlarından Osman Bey, tesis ettiği vakfından Takyeciler Camii'inde imam ve olanların sabah namazından sonra Yasin-i şerif okuyup Hz. Peygamber'in ruhuna bağışlamaları, müezzin olanların da kametten evvel üç *ihlas* ve bir *Fatiha* suresi okuyup vâkıfın ruhuna bağışlamaları için bir miktar gelir tahsis etmiştir. Yine her yıl akardan tahsis edilen 25 akçe ile caminin mihrabının her iki yanında Berat gecesinde yakılmak üzere 6 batman bal mumu alınacaktır (Açıkel-Sağırılı, 2005: 215). Ayrıca Osman Bey, 1061/1650 yılında her beş senede bir caminin kubbeleri sıvasında

65 TŞS 119, s. 93.

66 TŞS 119, s. 91.

67 VGMA. HD No. 1092, s. 5; VGMA. HD No. 1082, s. 114; VGMA. HD No. 541, s. 137.

68 TŞS 119, s. 99.

69 VGMA. HD No. 1076, s. 102; VGMA. HD No. 1076, s. 103.

70 TŞS 119, s. 98.

kullanılmak üzere 20 kuruş, her gün Yasin, İhlas ve Fatıha sureleri okumak şartıyla caminin imamına günlük 4 akçe, müezzine günlük 2 akçe ücret tahsis etmiştir (Tunca, 2000: 51).

3.2.33. Şerife Dudu ibnet-i Elhâc Sâlih Vakfı: 7 Cemaziyelahir 1309/27 Aralık 1892 tarihli vakfiyesinde vakfedilen ev ve bahçe gelirinden iki okka bal mumu (şem'-i asel) ve iki batman yağ mumu (şem'-i revgan) alınarak vâkifinin Takyeciler Camii'ine vakfettiği altışar kanatlı iki adet tunç dökme şamdanda yakılması şartı yer almaktadır (Açikel-Sağırılı, 2005: 449).

3.2.34. Şeyh Hacı Hasan'ın Akar Vakfı: Hacı Hasan Efendi, 1141/1728 yılında iki dolap ve bakır kaplarının gelirini Takyeciler Camii imam ve müezzin ücretlerine vakfetmiştir.⁷¹

3.2.35. Tabur kâtibi Tokadî Ahmed Asım'ın Nukud Vakfı: Vakfiyesi göre, bu vakıf Evâsıt-ı Zilhicce 1278/19-19 Haziran 1862 tarihinde üç vakitte (sabah, öğle ve ikindi namazlarında), Ramazanlarda dört vakitte (sabah, öğle, ikinci ve yatsı namazlarında) ezandan sonra salavat-ı şerife okutulmak için tesis edilmiştir (Açikel-Sağırılı, 2005: 425). Ezandan sonra salavat okuma şartı, 3 Şaban 1318/26 Kasım 1900 tarihli mütevellî atama kaydında tekrar edilmiştir.⁷²

3.2.36. Taşçı-zâde el-Hac Mustafa Vakfı: Bu vakfın ne zaman kurulduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Zilhicce 1138/Ağustos 1726 tarihli bir atama kaydından Takyeciler Camii'inde Tarikat-ı Muhammediye muallimliği cihetine gelir tahsisi yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷³

3.2.37. Ümmühanî Hatun bint-i el-Hac Ahmed Ağa Vakfı: Evâhir-i Rebiülevvel 1226/15-15 Nisan 1811 tarihli vakfiyeye göre, 1 kıt'a bahçesini ve evini vakfeden Ümmühanî Hatun, vakfının gelirinin bir kısmı ile Takyeciler, Ali Paşa ve Behzad Camiilerinde yakılmak üzere dörder buçuk kuruşluk bal mumu alınmasını şart koşmuştur (Açikel-Sağırılı, 2005: 348).

Son olarak, bu vakıfların dışında 27 Şaban 1107/1 Nisan 1696 tarihli bir belgede Takyeciler Camii'nde hitabet görevi için Tokat Harir (ipek) Mukataası malından günlük 10 akçe tahsis edildiği belirtilmektedir.⁷⁴ Tokat Şer'îye Sicillerinde de Takyeciler Camii'inde bir hitabet görevi için Tokat Harir Mukataası gelirinden günlük 10 akçe tahsisine dair kayıtlar bulunmaktadır.⁷⁵

4. Sonuç

Takyeciler Camii'sinin muhtemelen banisi Hacı Ömer Ağa'nın tesis ettiği vakfı ile zamanla bu caminin ihtiyaçları doğrultusunda ihdas edilen görevler için diğer şahıslar tarafından kurulan vakıfları olduğu tespit edilmiştir.

Hacı Ömer Ağa'nın kendi camii için yaptığı vakfa dair veriler incelendiğinde, evvela, bu vakfın ilk kayıtlarına 1455 yılından itibaren ulaşılabilmektedir. Bu durum Takyeciler Camii'sinin bu tarihten evvel yapıldığını ortaya koymaktadır. İkinci olarak, vakfın gelirlerinin hububat ve dükkân icar gelirlerinden oluştuğu görülmektedir. Son olarak, 1574-1918 yılları arası dönemde, vakıf bünyesinde hizmet üreten görevlilerin sayısı vakıf gelirlerinin artması ile bazı görevlerin birden fazla kişiye paylaştırılması ya da değişen ekonomik şartlar sebebiyle vakfiyede belirtilen ücretlerin yetersiz kalması üzerine bazı görevlerin bir kişi üze-

71 TŞS 119, s. 92.

72 TŞS 95, 11-12/1.

73 VGMA. HD No. 1083, s. 251.

74 BOA. İ.E. Evkaf no. 3072.

75 TŞS 76, 227/353; TŞS 86, 84/114; TŞS 97, 17/43.

rinde toplanması sebebiyle zaman içinde değişiklik göstermiştir⁷⁶. Bu değişimler, Hacı Ömer Ağa Camii Vakfı'nda görevli sayısının bazen artmasına, bazen de azalmasına neden olmuştur.

Genel olarak XVII. yüzyılın başlarından itibaren Takyeciler Camii'ine diğer vakıflardan gelir tahsisi yoluyla ya da camide bazı hizmetler için vakıf kurma şeklinde ortaya çıkan toplam 37 vakıf tespit edilmiştir. Bu vakıflarla ilgili bilgiler vakıf senetleri, 119 numaralı Tokat Şer'îye Sicilindeki kayıtlar ve görevli atama belgelerinden elde edilmiştir. Günümüze ulaşmayan kayıtlar da dikkate alındığında Takyeciler Camii'ine katkı sağlayan vakıfların sayısının daha da artacağı düşünülebilir. Bu vakıfların dışında Takyeciler Camii'inde hitabet görevi için Tokat Harir (ipek) Mukataası gelirinden günlük 10 akçe tahsis edilmiştir.

Takyeciler Camii'ine katkı sağlayan vakıfların sayısının bu kadar fazla olması oldukça dikkat çekmektedir. 1398 yılında Osmanlı idaresine giren Tokat'ta Selçuklulardan kalma bir ulu cami mevcutken Osmanlı döneminin başlarında ikinci bir ulu camii olarak Takyeciler Cami inşa edilmiştir. Tokat ileri gelenleri ve varlıklı insanlar bu yeni camiye 1900 yılına kadar katkı sağlayan vakıflar kurmuşlardır. Caminin vakıflarına ait akarlar Cumhuriyet döneminde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aktarılmıştır. Günümüzde cami ibadete açıktır.

76 Genel olarak kurum vakıflarında görevlilerin sayısında zamanla birçok sebebe bağlı olarak artma ya da azalma olmaktadır. Örneğin, Sivas'ta Ali Baba Zaviyesi Vakfı'nda görevli sayıları ve ücretlerinde zamanla değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin sebepleri için bk. Saim Savaş, *16. Asırda Sivas'ta Kurulan Ali Baba Zâviyesi'nin Dinî Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları Hakkında Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990, s. 147-148.

Kaynaklar

1. Arşiv kaynakları

A. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defterleri: BOA. TD 2; BOA. TD 19; BOA. TD 79; BOA. TD 387.

BOA. SAD (Sivas Ahkam Defteri). No. 26.

BOA. İ. E.(İbnü'l-Emin) Evkaf no. 3012; BOA. İ.E. Evkaf no. 4592.

BOA. Cevdet Maarif no. 5721; BOA. Cevdet Maarif no. 8753.

B. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK. KKA)

Tapu ve Tahrir Defterleri: TK. KKA. TD 12; TK. KKA. Evkaf Defteri 583.

C. Tokat Şer'îye Sicilleri

TŞS 4; TŞS 9; TŞS 26; TŞS 53; TŞS 75; TŞS 76; TŞS 79; TŞS 84; TŞS 86; TŞS 91; TŞS 95; TŞS 97; TŞS 104; TŞS 106; TŞS 119.

Ç. Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi*

S. VBMA. Muhasebe Defteri No. 9.

D. Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi**

T. VBMA. Muhasebe Defteri No. 1; T. VBMA. Muhasebe Defteri No. 10 .

E. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

Hurufat Defterleri (HD): VGMA. HD No. 537; VGMA. HD No. 539; VGMA. HD No. 541; VGMA. HD No. 542; VGMA. HD No. 449; VGMA. HD No. 565; VGMA. HD No. 568; VGMA. HD No. 1076; VGMA. HD No. 1083; VGMA. HD No. 1092; VGMA. HD No. 1094; VGMA. HD No. 1095; VGMA. HD No. 1096; VGMA. HD No. 1121; VGMA. HD No. 1140; VGMA. HD No. 1144; VGMA. HD No. 1158;

Diğer defterler: VGMA 408;

2. Kitap ve Makaleler

Akyüz, Abdurrahman, Güven Yetişkin, Saliha İçen ve Yahya Teksarı (2010). *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*. Tokat.

Ayan, Dursun (2004). "İki Tahlil Ölçüsü Üzerine Sosyomatematik Notlar: Şebinkarahisar Kilesi ve Göçük", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VI/1, 75-83.

Barkan, Ömer Lütfi (1939). "Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 2, 119-184 (Aynı yayının yeniden basımı için ayrıca bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, 151-208).

Berki, Ali Himmet (1966). *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.

Çevrimli, Nilgün (2019). *Vakfiyelere Göre Tâbir ve İstilahlar*. Ankara: Gazi Kitabevi Yay.

Demirci, Muhsin (2008). *Kültürümüzde İskevsür Ağzı*. Ankara: Kültür Ajans Yay.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*. C. 5, İstanbul: 1314.

* Bu arşivdeki belgeler ve defterler 10 yıl kadar önce Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne nakledilmiştir.

** Bu arşivdeki belgeler ve defterler 10 yıl kadar önce Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne nakledilmiştir.

- Erkara, Ayşe (2010). *Tokat Merkez’de Osmanlı Dönemi Dini Mimarisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Genç, Mehmet (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Gökbilgin, Tayyib (1974). “Tokat”, *İA*, XII/1: 401-412.
- Gündoğdu, Hamza Vd. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara.
- Kucur, Sadi S. (1993). *Sivas, Tokat ve Amasya’da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları (Vakfiyelere göre)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mercan, Mehmet ve M. Emin Ulu, *Tokat Kitabeleri*. Ankara 2003.
- Turan, Osman (1980). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul.
- Önkal, Ahmet ve Nebi Bozkurt (1993). “Cami: Dini ve Sosyokültürel Tarihi”, *TDVİA*, C.7, 46-56.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I-II-III*, İstanbul: MEB. Yay.
- Savaş, Saim (1990). 16. Asırda Sivas’ta Kurulan Ali Baba Zâviyesi’nin Dinî Sosyal ve Ekonomik Fonksiyonları Hakkında Bir Araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Seçgin, Nuri (1993). *Tokat’taki Türk Mimari Eserleri*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Seçgin, Nuri (2012). “Tokat-Mimari”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*(DİA), İstanbul: 41/224.
- Sertoğlu, Mithat (1986). *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yay.
- Şemseddin Sami (1987), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yay.
- Şimşirgil, Ahmet (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*. Basılmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TDK Türkçe Sözlük (2005).
- Tunca, Aylin (2000). *Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (H. 1000-1200/M. 1591-1785)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uysal, A. Osman (1987). “Tokat’taki Osmanlı Camileri”. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*. Ankara: 347-352.
- Wolper, Ethel Sara (1994). *Patronage and Practice in Late Seljuk and Early Beylik Society: Dervish Lodges in Sivas, Tokat, and Amasya*, Doktora tezi, University of California, Los Angeles, U.S.A.
- Yavi, Ersal (1986). *Tokat (Komana)*. İstanbul.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1986). “Vakıf”, *İA*, C. XIII: 153-172.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: TTK Yay.
- Yinanç, Mükrimin Halil (1988). “Danişmendliler”. *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. III, İstanbul: 468-469.

III. Elektronik kaynaklar

<https://www.youtube.com/watch?v=DIqlmyhSx20>

<https://kelimeler.gen.tr/asbogaz-nedir-ne-demek-23259>